

Metlan työraportteja 52: 5–13

Luontomatkailun tutkimus laajenee, moninaisuus lisääntyy

Liisa Tyrväinen ja Seija Tuulentie

1 Johdanto

Matkailu on moniaineksinen ja väistämättä globaali ilmiö: pienimmänkään paikkakunnan tai erämaisimmankaan alueen matkailua ei voi erottaa kaupunkimaisesta kulutuskulttuurista, matkustamiseen käytetyistä kulkuvälineistä tai turistien lähtömaiden taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta tilanteesta. Matkailu ei ilmiönä synny sattumalta, vaan se on muuttuvien taloudellisten ja sosiaalisten tekijöiden tuote, mutta toisaalta siihen vaikuttavat tekijät ovat niin monimutkaisia, että turismia ei voi pitää rationaalisen päätöksenteon hallittuna tuloksena (Holden 2005, Hall 1994).

Luontomatkailu metsien käyttömuotona on tullut yhä tärkeämmäksi, ja tämän kehityksen odotetaan yhä jatkuvan (Hetemäki ym. 2006, Saastamoinen ym. 2006). Metsistä saatavien tuotteiden ja palvelujen kysyntään vaikuttavat myös ihmisten arvostusten, elintapojen ja kulutustottumusten muutokset. Myös metsänomistajakunnan rakenteen muutokset ovat vahvistaneet metsien aineettomien hyötyjen suhteellista merkitystä. Metsien hoidon tavoitteet ovat metsien virkistys- ja matkailukäytön näkökulmasta toistaiseksi jääneet puuntuotanto- ja luonnonsuojeluarvojen varjoon metsäpolitiikassa ja tutkimustoiminnassa. Kansallisen metsäohjelman väliarvioinnissa todettiin, että luontomatkailun ja virkistyskäytön kehittämistavoitteet on saavutettu puutteellisesti (Kansallisen... 2005).

Luontomatkailua elinkeinoalana on viime aikoina pyritty hahmottamaan erilaisissa katsauksissa, jossa on pohdittu myös tutkimusta (esim. Ympäristöministeriö 2002, Toivonen ym. 2005, Koivula ja Saastamoinen 2005, Ahonen 2006, Bell ym. 2007). Useimmissa näistä selvityksistä on käsitelty luontomatkailun määrittelyä, jonka todetaan olevan vaikeaa. Haku internetin suomalaisilta sivuilta tuottaa kirjavan joukon kuntien ja yritysten luontomatkailumarkkinointiin liittyvää materiaalia. Luontomatkailun tutkimusta haun tuloksissa edustavat selkeimmin metsäorganisaatiot, Metsätutkimuslaitos ja Metsähallitus sekä Lapin yliopisto. Luontomatkailun tutkimusta onkin lisätty ja vakiinnutettu eri puolilla Suomen tutkimuslaitoksia ja yliopistoja viime vuosina. Kiinnostusta luontomatkailututkimukseen on ollut muillakin valtion sektoritutkimuslaitoksilla kuin Metlalla, missä ala on pisimpään ollut tutkimuksen kohteena.

Luontomatkailun tutkimuksen lisääntyminen liittyy monenlaisiin yhteiskunnallisiin tarpeisiin. Ensinnäkin matkailun elinkeinona, ja etenkin luontoon perustuvan matkailun, on todettu lisääntyvän vauhdilla. Olennaista elinkeinoelämän kannalta on etenkin se, että luontomatkailun oletetaan tarjoavan toimeentulomahdollisuuksia maaseudulle sen syrjäisimpiä osia myöten samalla kun perinteiset luontoon pohjautuvat elinkeinot menettävät asemaansa. Luontomatkailulla onkin muuta matkailua vahvempi yhteys ja vaikutus paikalliseen talouteen ja kulttuuriin ja siitä on yhä useammin tullut aluekehityksen väline. Siihen vedoten edistetään myös erilaisia suojeluhankkeita. Toinen syy liittyy samaan asiaan kysynnän näkökulmasta: luonnon virkistyskäyttö on tullut kaupungistumisen myötä yhä tärkeämmäksi yhä useammille. Luontoon pitää varta vasten hakeutua aiemman itsestään selvän ja arkipäiväisen luontoyhteyden sijasta.

Matkailu yleensäkin kehittyy parhaiten väestön ja talouden kasvualueilla, mutta luontomatkailu on mahdollista myös syrjäseuduilla. Luontomatkailussakin pätee toisaalta, että mitä monipuolisempi elinkeinorakenne alueella on, sitä suurempi osa matkailutulosta sinne jää. Luontomatkailussa on kysymys sekä kasvavasta yksityisestä elinkeinotoiminnasta että julkisista palveluista ja -hyödykkeistä. Matkailun alueelle tuoma hyöty vaihtelee suuresti. Tutkimusten mukaan metsätalouden menetettyjen ja matkailun tuomien työpaikkojen suhde vaihtelee suojelun alueen laadun, koon ja sijainnin sekä alueen matkailullisten hyödyntämismahdollisuuksien mukaan. Työvoimavaltaisena alana luontomatkailun aluetaloudelliset vaikutukset ovat kuitenkin huomattavasti suuria tulovaikutuksia merkittävämmät, ja kohde- tai lähialueelle jää enimmillään lähes 80 % matkailijoiden kuluttamasta rahasta (Koivula ja Saastamoinen 2005, Huhtala 2006).

Tutkimuksen kytkeytyminen elinkeinon kehittymiseen on sekä antoisaa että ongelmallista. Sektoritutkimuslaitoksilta ja viime aikoina yhä enemmän yliopistoiltakin odotetaan perustutkimuksen lisäksi alueelliseen kehittämistoimintaan osallistumista ja sitä edistävän tutkimuksen tekemistä. Luontomatkailun elinkeinollinen nousu tuottaa kysyntää – ja antaa myös rahoitusmahdollisuuksia – laajenevalle tutkimukselle. Toisaalta yrityselämän tarpeet ja tiedon kysyntä voivat ohjata tutkimusta teknisluonteisten selvitysten tekemiseen ja jättää syvällisemmät ja kriittiset kysymykset vähemmälle. Kysyntää näyttää nykyisin olevan esimerkiksi (luonto)matkailun aluetaloudellisten vaikutusten tutkimukselle, kun taas esimerkiksi sellaisiin ympäristövaikutuksiin kuten energiankulutukseen liittyvät kysymykset jäävät vähemmälle huomiolle. Samoin matkailun laajenemisesta kritisoiva ekologisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta tehtävä tutkimus saattaa jäädä taloudellista näkökulmaa painottavan jalkoihin.

Metsäntutkimuslaitoksella (Metla) vuonna 2000 alkaneen luontomatkailun tutkimushankkeen tavoitteena on ollut tarkastella matkailua osana luonnon ja kulttuuriympäristön kestävästä käytöstä. Luonnon osalta erityisenä kiinnostuksen kohteena on ollut metsäluonnon merkitys matkailussa ja matkailukehityksessä. Paikalliskulttuurille on annettu erityissija kulttuurisessa tarkastelussa, mikä onkin koko hankkeen peruslähtökohtana toimineen kestävä matkailun periaatteiden mukaista. Tutkimushankkeessa on pyritty luomaan verkostoa eri tieteenalojen näkökulmasta luonnon matkailullista käyttöä tarkastelevien tutkijoiden välillä.

Luontomatkailun tutkimuksen lähtökohdaksi pitänee hyväksyä se, että täsmällistä, eri tieteenaloille yhteistä tutkimuskohteen määrittelyä on jokseenkin mahdotonta saada aikaiseksi. Yleistä on määrittellä luontomatkailu ilmiönä suhteellisen laaja-alaisesti matkailuksi, jossa luonto on ensisijainen vetovoimatekijä (esim. Järviuoma 2006). Luontomatkailu, toisin kuin ekomatkat, ei kuitenkaan automaattisesti sisällä aktiivista pyrkimystä suojella luontoa. Tavallisesti kuitenkin luontomatkailun toimintona edellyttää kehittyessään pitkällä aikavälillä ympäristövaikutusten ohjaamista ja seuranta, jotta hyödynnettävä resurssi säilyisi vetovoimaisena luontokohteena. Matkailun aktiivi-

teettien laajentuessa taloudellista tulosta tehdään kasvasti myös talousmetsissä, jolloin erityisesti matkailijoiden ympäristövaatimukset on otettava huomioon metsiä käsiteltäessä.

Luontomatkailun laajan määritelmän vuoksi empiirinen matkailutilastointi on erittäin vaikeaa. Esimerkiksi osa yrittäjistä on monialaisia, joille vain osa tuloista liittyy matkailuun. Luontomatkailun määrittely on joka tapauksessa ehkä enemmän ongelma juuri tilastointikäytännöille kuin itse tutkimukselle. Eri tieteenaloilla on väistämättä eri näkökulma ilmiöön nimeltä ”luontomatkailu” ja nämä eri näkökulmat luovat tieteiden välisen risteyksen. Metlan tutkimushankkeen verkostoissa näkyy hyvin se, miten monitieteistä luontomatkailun tutkimus väistämättä on. Hankkeessa on ollut tutkijoita maantieteestä metsätieteisiin ja ekologiasta sosiologiaan. Myös taloustieteellä on ollut keskeinen sija tutkimushankkeessa.

Luontomatkailu edustaa monin osin ns. uutta matkailua. Uudelle matkailulle on tyypillistä mm. yksilöllistyvä kulutus, joustavuus, aktiivisuus ja ympäristön eri elementtien uudenvuoden yhdistäminen ja huomioiminen tuotteistamisessa. Millaisista lähtökohdista luontomatkailua sitten on tutkittu eri tieteenaloilla? Ja millaista tutkimusta mahdollisesti tarvittaisiin lisää? Näitä kysymyksiä pohdimme lyhyesti tässä johdantoluvussa.

2 Luontomatkailututkimusta monista lähtökohdista

Luontomatkailua voi lähestyä lukemattomista näkökulmista aina filosofisorientoituneesta ”mitä luonto on?” kysymyksestä yritystoimintaan ja taloudelliseen kannattavuuteen liittyviin kysymyksiin. Tämä monitieteisyys ja tieteidenvälisyys näkyykin luontomatkailun tutkimuksessa. Sellaiset alat kuin maantiede, sosiologia tai metsäntutkimus lähestyvät luontomatkailua laaja-alaisesti, kun taas esimerkiksi ekologien vaikutusten tutkimus tai ympäristöpsykologinen tutkimus rajaavat kysymykset tarkemmin.

Monissa yhteiskuntatieteissä matkailua on käsitelty osana jotain laajempaa ilmiötä. Esimerkiksi sosiologiassa turismi-ilmiö kytkeytyy luontevasti osaksi työn ja vapaa-ajan yhteiskunnallisen järjestymisen problematiikkaa (esim. Krippendorf 1987). Myös paikallisyhteisön rooli ja vierailijoiden ja paikallisten suhteet ovat olleet perinteisiä tutkimuskohteita sosiologiassa ja antropologiassa. Englanninkielinen host-guest -jaottelu kuvaa tätä tutkimussuuntausta (ks. esim. Smith ja Brent 2001). Myös matkailu osana kulutuksen ja elämäntavan kysymyksiä on kiinnostanut kulu-tussosiologeja.

Luontomatkailun tutkimusta ei voida käsittää ”ahtaasti” vain esimerkiksi luonnonvarojen käyttöön tai luonnon vetovoimaisuuteen liittyväksi. Kuten tämän teoksen artikkeleista näkyy, hyvin monenlaiset kysymykset muodostavat kokonaisuuden, jota voidaan kutsua luontomatkailun tutkimukseksi. Kuitenkin luontomatkailututkimuksen kannalta yksi olennaisimmista laajenemissuunnista on ollut ympäristötutkimuksellinen kiinnostus turismiin ja sen vaikutuksiin. Luonnon-suojelun ja matkailun suhdetta sekä matkailun ympäristövaikutuksia käsittelevää tutkimusta on Suomessakin tehty jo melko paljon, vaikkakin tämä tutkimus on keskittynyt lähinnä kansallispuistoihin. Ympäristökysymysten kautta myös luonnonvarojen käyttöön liittyvät konfliktit ja tutkimuksen antamat työkalut niiden ratkaisuun ovat yhä tärkeämpi tutkimuskohde.

Metsätieteellisessä tarkastelussa on selvitetty virkistyskäyttäjien ja matkailijoiden luontosuhdetta ja metsiin liittyviä ympäristöpreferenssejä (Silvennoinen ja Tyrväinen 2001, Silvennoinen ym. 2002, Karjalainen 2006). Asiakkaan taustat vaikuttavat merkittävästi palveluihin, ulkoiluharras-

tuksiin ja ympäristöön liittyviin odotuksiin. Luonnon hiljaisuus ja rauha sekä kauniit maisemat ja mahdollisuus luonnon kokemiseen vaikuttavat eniten matkailukohteen valintaan (vrt. Silvennoinen ja Tyrväinen 2001, Järviluoma 2006). Lisäksi on selvitetty luontomatkailuyrittäjien näkemyksiä metsien hoidon ja käytön kehittämiseksi sekä yksityisten maanomistajien asenteita ja halukkuuta osallistua luontomatkailukäytön kehittämiseen talousmetsissä (esim. Nousiainen ja Tyrväinen 2002, Tyrväinen ym. 2002). Erikseen voidaan puhua metsäntutkimuksen kannalta metsämatkailusta, jossa ei ole kyse pelkästään luontoaktiviteeteista ja hyötyliikunnasta, erämaa- tai virkistyskokemuksista, vaikkakin kyseessä on kaupallinen matkailutoiminta. Mukana on voimakkaasti tiedostava puoli, jossa matkailijaa tulisi informoida metsien ekologiasta, taloushistoriallisesta merkityksestä ja yleensä asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa sen eri vaiheissa

Perustietoa on myös tuotettu kotimaisesta luontomatkailukysynnästä ja luonnon käytön aktiviteeteista eri puolilla Suomea (Sievänen 2001, Silvennoinen ja Tyrväinen 2001). Luontomatkailun ja virkistyskäytön huomioon ottamista metsien käytössä ovat edistäneet vuorovaikutteisen metsäsuunnittelun tarpeisiin kehitetyt menetelmät. Viimeaikaisia lähestymistapoja ovat olleet metsien sosiaalisten arvojen kartoitus (Hytönen ym. 2002, Reed ja Brown 2003, Kangas ym. 2007, Tyrväinen ym. 2007), jonka avulla voidaan paikantaa ja priorisoida käyttäjille arvokkaita alueita ja tuoda ne karttamuodossa mukaan alueiden suunnitteluun ja päätöksentekoon.

Keskeisiä menetelmiä ovat myös muut paikkatietoavusteiset tarkastelut kuten maiseman herkkyyss- ja näkyvyysanalyysit sekä maisemanmuutosten havainnollistaminen. Metsänkäsittelyvaihtoehtojen visualisointi helpottaa ei-asiantuntijoiden osallistumista metsä- ja maankäyttösuunnitteluun. Havainnollistaminen selkeyttää metsien hakkuuvaihtoehtojen visuaalisia ympäristömuutoksia ja vähentää ennako-odotuksiin tai mielikuviin perustuvia kannanottoja. Erilaisten metsänkäsittelyvaihtoehtojen aiheuttamia maisemamuutoksia voidaan havainnollistaa esimerkiksi digitaalisen kuvanmuokkauksen tai maisemasimulaattoreiden avulla (Nousiainen ym. 1999, Tyrväinen ja Uusitalo 2005). Maisemasimulaattoreita on kehitetty Suomessa useita, mutta niitä on toistaiseksi testattu käytännön suunnittelussa vähän.

Oma näkökulmansa on menetelmien kehittäminen ja testaus metsien aineettomien hyötyjen kuten maisema- ja virkistysarvojen taloudellista arvottamista varten (esim. Huhtala ym. 2001, Ovaskainen 2001). Virkistyskäyttöön varusteltujen alueiden tuottamien hyötyjen rahamääräiselle mittaamiselle on selvä tarve. Alueelle pääsy ja niiden perusvarustuksen käyttö on maksutonta, mutta palveluvarustuksen rakentaminen ja ylläpito aiheuttaa kustannuksia. Jotta matkailu- ja virkistyspalvelujen rahoituksesta tai käyttömaksuista voitaisiin tehdä perusteltuja päätöksiä, niiden hyötyjä on tulisi tarkastella yhteismitallisesti palveluista aiheutuvien kustannusten kanssa.

Tämän julkaisun artikkelit nostavat esiin sellaisia luontomatkailututkimuksen näkökulmia, joita yhteiskuntatieteellisessä matkailututkimuksessa ja etenkin luontomatkailun tutkimuksessa on perinteisesti käsitelty. Matkailijan kokemus, elinkeinon edellytykset ja luonnonsuojelu matkailullisena kysymyksenä muodostavat kolme kokonaisuutta tässä teoksessa.

Matkailijan tai virkistyskäyttäjän elämäntapaa, elämystä ja kokemusta tarkastellaan julkaisun ensimmäisen osan artikkeleissa. Lasse Lovén pohtii vaeltamista, sen historiaa ja nykymerkitystä sekä siihen liitettyjä konkreettisia merkkejä. Outi Rantalan ja Marja Uusitalon artikkelissa käsitellään Länsi-Lapin matkailijoiden maisemamielikuviä ja kokemuksia. Henna Kangas puolestaan tarkastelee matkailijoiden ympäristöasenteita matkailijatyypeittäin. Esteettömyyden merkitys erilaisten matkailijoiden elämyksen mahdollistumiselle on Isto Vanhamäen artikkelin aiheena. Liisa Tyrväinen, Harri Silvennoinen, Kalevi Korpela ja Matti Ylen tarkastelevat kaupunkilaisten luontosuhdetta ja luonnon käytön koettuja vaikutuksia psyykkiseen terveyteen.

Toinen kokonaisuus julkaisussa muodostuu matkailuelinkeinon ja -yrittäjyyteen liittyvistä artikkeleista, joissa keskeisenä on alueellinen tai paikallinen näkökulma. Juha Hiedanpää kirjoittaa kollektiivisesta yrittäjyydestä ja pohtii sitä, miten matkailun ja luontoarvojen yhteennivominen voisi voimaannuttaa paikallisia yhteisöjä ja alueellista kehitystä. Arto Naskalin käsiteanalyysissä selvitetään luonto- ja virkistysarvomarkkinoita ja metsätalouden toimintatapoja suhteessa näihin. Maria Hakkarainen esittelee toimintatutkimuksen käyttöä paikallisyhteisön elinkeinomuutoksessa. Rannikkoalueiden metsien matkailullinen hyödyntäminen on aiheena Marjatta Hytösellä.

Julkaisun kolmas osio muodostuu luntomatkailemisen ja luonnonsuojelun suhteiden tarkastelusta, mikä onkin saavuttanut vakiintuneen aseman luontomatkailemisen tutkimuksessa. Riikka Puhakan artikkelin aiheena on kansallispuistojen kasvava merkitys luontomatkailemisen ja aluekehittämisessä, kun taas Hanniina Manner kohdistaa katseen yhteen tapaukseen, Kolin kansallispuistoon ja kestävä matkailun kehittämiseen siellä. Jenni Puustinen, Eija Pouta, Marjo Neuvonen ja Tuija Sievänen selvittävät artikkelissaan kansallispuistojen kävijämäärien vaihtelua ja vaihtelun syitä. Ekologinen näkökulma luontomatkailemiseen nousee esiin Anne Tolvasen, Katja Kankaan, Anne Törnin ja Pirkko Siikamäen artikkelissa hevosvaellusreiteistä ja laskettelurinteistä, jotka toimivat vieraslajien leviämisreitteinä matkailukeskuksissa ja niiden tuntumassa olevilla suojelualueilla. Luontomatkailemisen ja luonnonsuojelun suhdetta tarkastelee myös Sami Kullberg, jonka tutkimuskenttä eroaa julkaisun muista artikkeleista. Kullbergin empiirisenä tapauksena on nimittäin kahden Tyynenmeren saaren matkailu.

3 Luontomatkailemisen tutkimuksen tulevat haasteet

Millaisia näkökulmia sitten tästä julkaisusta tai luontomatkailemisen tutkimuksesta yleisesti ottaen vielä puuttuu tai mitkä aiheet eivät ole saaneet tarpeeksi huomiota?

Päätöksentekoa varten nykyinen tietopohja metsien eri aineettomien hyötyjen merkityksestä ja luontoyrittäjyyden toimintaedellytyksistä on puutteellinen. Tutkimustietoa tarvitaan mm. kansainvälisten matkailijoiden ympäristöodotuksista, erilaisen palvelujen kysynnästä, tuotettujen matkailu- ja virkistyspalveluiden alueellisista tulo- ja työllisyysvaikutuksista, luontoyrittämisen kehittämistarpeista sekä prosesseista, joissa erilaisten intressien yhteensovittaminen ja päätöksenteko tapahtuu.

Metsien käyttömuotojen suhteellisten merkitysten muuttuessa tarvitaan tietoa siitä, miten perinteiset maaseutuelinkeinot ja uudet luonnonkäyttömuodot voidaan niveltää yhteen. Matkailuelinkeinon laajentuessa talousmetsien hoitoa arvioi paikallisten toimijoiden lisäksi kasvava joukko alueen ulkopuolisia luonnon käyttäjiä. Luontomatkailemisen kasvu on pitkälti kansainvälisten asiakkaiden varassa. Nykyisin ei tiedetä millaiset metsäympäristöt antavat luontoelämyksiä kansainvälisille matkailijoille, ja kuinka tärkeä arvo luonnontilaisuus on eri matkailijaryhmille.

Matkailijoiden kulutus kohdealueen tuotteisiin ja palveluihin aiheuttaa sekä välittömiä että kerrannaisvaikutuksia näkyen alueen yritysten kasvaneena liikevaihtona ja alueen parantuneena työllisyytenä. Mitä monipuolisempi alueen elinkeinorakenne on, sitä vähemmän välituotteita tarvitsee hankkia alueen ulkopuolelta ja sitä suuremmat kerrannaisvaikutukset ovat. Matkailun aluetaloudellisia vaikutuksia tulee voida arvioida luotettavasti, jotta matkailun mahdollisuuksista esim. työllisyyden ja maaseudun elinvoimaisuuden säilyttämisessä saadaan realistinen kuva. Ongelmana on luotettavan ja vertailukelpoisen tiedon puute. Keskeinen tutkimustarve on Suomen oloihin soveltuvan ja riittävän luotettavan vaikutusten arviointimenetelmän kehittäminen.

Paikallisesti ja alueellisesti metsien eri käyttömuotojen merkittävyys Suomessa vaihtelee huomattavasti (Hetemäki ym. 2006, Koivula ja Tyrväinen 2006). Luontomatkailun kehittämismahdollisuudet ja -esteet sekä suhde muihin maankäyttömuotoihin ja elinkeinoihin vaihtelevat myös alueittain. Pohjois- ja Itä-Suomessa luontomatkailu keskittyy valtion omistamille suojelu- ja retkeilyalueille ja niiden lähialueille. Etelä-Suomessa puolestaan valtaosa maaseudusta on yksityisomistuksessa, suojelualueita on melko vähän ja metsät ovat laajalti metsätalouden käytössä.

Tutkimustietoa tarvitaan kaikkiaan lisää luontomatkailun ja metsätalouden vuorovaikutuksesta. Yksi kotimaisen luontomatkailun merkittävä kehittämis- ja kasvupotentiaali on tiheään asutun Etelä-Suomen talousmetsissä ja niiden ympäröimissä vesistöissä. Valtion ja kuntien suojelu- ja retkeilyalueet ovat vetovoimaisimpia luontomatkailukohteita ja luovat matkailuyrityksille hyvät toimintaedellytykset. Alueiden suunnittelua ja hoitoa ohjaavat matkailijoiden tarpeet ja toteutuksesta vastaa yleensä yksi maanomistajataho. Yksityismetsien käyttämiseksi luontoyrittämisessä on keskeistä mm. luoda edellytykset ei-puuntuotannollisten hyödykkeiden markkinoille. Metsätalouden ja lisääntyvän luontomatkailun yhteensovittamiseksi tarvitaan entistä tiiviimpää maanomistajien ja muiden alueen toimijoiden yhteistyötä ja matkailutulon jakautumista nykyistä paremmin paikallisväestölle.

Suunnittelussa tarvitaan uusia työkaluja, kuten esim. maisemasimulaattoreita, joiden avulla hakkuuvaihtoehtojen sijainti ja intensiteetti voidaan havainnollistaa vuorovaikutteisen suunnittelun tilanteessa. Metsänkäsittelyn havainnollistaminen voi vähentää ennakko-odotuksiin tai mielikuviin perustuvia konflikteja. Maisemasimulaattoreita on Suomessa toistaiseksi testattu käytännön suunnittelussa vähän. Maiseman suunnitelmallisempaan hoitoon ohjaa myös vuonna 2006 voimaan astunut maisemaa koskeva eurooppalainen yleissopimus, jossa Euroopan neuvoston jäsenmaita edellytetään sisällyttämään maisemanäkökohdat luonnonvarojen käytön politiikkoihin sekä suunnittelu- ja hoitoperiaatteisiin.

Myös luonnonsuojelun ja matkailun synergiaeduista ja ristiriidoista tarvitaan tutkimustietoa. Monessa tapauksessa matkailun ja luonnonsuojelun – esimerkiksi merkittävien luontokohteiden ja luonnon monimuotoisuuden säilyttämisen – tavoitteet käyvät hyvin yksiin. Suojelusta erilaisina korvauksina mahdollisesti saatava taloudellinen hyöty voi koitua myös matkailun eduksi, tai päinvastoin. Suunnittelussa on toisaalta tärkeää myös ehkäistä luontokohteiden kuluminen ja häiriintyminen ja varmistaa riittävä rauhallisten luontokohteiden säilyminen yhä lisääntyvän käyttöpaineen alla.

Toistaiseksi ratkaisematon ongelma on luontomatkailun hyötyjen ja mahdollisten haittojen tai jopa tulonmenetysten kohdistumisessa maanomistajille. Markkinoita ja yrittäjyyttä ympäristöpalvelujen tuotannon, luonnonarvojen suojelun ja kestäväen käytön ohjauskeinona on alettu tutkia monilla tahoilla (mm. Naskali ym. 2006). OECD:n neuvosto hyväksyi vuonna 2004 suositukset markkinaperusteisten ohjauskeinojen (kannustimien) soveltamisesta biodiversiteetin suojelussa ja kestävässä käytössä (OECD 2004). Maisema- ja virkistysarvojen tuottaminen ja markkinoiden luominen on puolestaan keskeistä luonto- ja ekomatkailusektorille (Landell-Mills 2002). Kuitenkin korvaukset (maksut, haittakorvaukset) maisemallisen laadun suojelemisesta ovat toistaiseksi harvinaisia. Jotta matkailun vetovoimatekijänä merkittäviä maisemallisia arvoja voidaan ylläpitää, sen tuottajien tulisi saada tyydyttävä korvaus. Ulkoilureittien lähimetsien ja matkailullisesti tärkeiden metsien lisäksi kysyntää voi maisema- ja virkistysarvokaupalle olla myös esimerkiksi vapaa-ajanasuntojen ympäristöissä. Korvauseriaatteita ja sovellusmahdollisuuksia tulisi selvittää tutkimuksen keinoin.

Ehkäpä erityisen haasteellista luontomatkailun tutkimuksen kannalta on ottaa vakavasti kestävä kehityksen asettamat haasteet. Kestävän kehityksen ulottuvuuksina luetellaan yleisesti ainakin neljä monia eri tieteenaloja käsittävää kokonaisuutta, ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. Joskus on lisätty listaan myös institutionaalinen kestävyys (Berg ym. 2004). Institutionaalinen näkökulma onkin kiinnostava etenkin siksi, että luonnonvarojen käyttöön liittyvät konfliktit näyttävät yhä lisääntyvän ja samalla matkailun rooli näissä konflikteissa nousee yhä keskeisemmäksi. Vaihtoehtojen kartoittaminen ja näkemysten tarjoaminen erilaisten matkailuun liittyvien maankäyttö- ja muiden konfliktien ratkaisemiseen tullee yhä tärkeämmäksi tutkimuksen tehtäväksi. Toimintatutkimuksellisen otteen kehittäminen on haasteellista nimenomaan tästä näkökulmasta.

Myös kokonaisvaltainen, eri prosessit huomioonottava lähestymistapa voisi olla nykyistä useammin paikallaan. Matkailu on kuitenkin osa laajempia yhteiskunnallisia järjestelmiä ja luontomatkailun tutkimuksessa on hyvä muistaa, että turismi ei ole koskaan puhtaasti ”globaalia” tai puhtaasti ”paikallista”; se ei myöskään koskaan ole vain ”luontoa” tai vain ”kulttuuria” koskevaa, vaan se on molempia samanaikaisesti (Duum 2005).

Haasteena on metsäluonnon hyödyntäminen samanaikaisesti puuntuotannon, luonnon monimuotoisuuden ja ihmisten terveyden ja henkisen hyvinvoinnin resurssina nykyistä paremmin. Metlassa tähän haasteeseen on vastattu suunnittelemalla laajaa tutkimusohjelmaa ’Metsästä hyvinvointia’ (HYV, 2007–2011), jonka tavoitteena on tarkastella monipuolisesti metsien ei-puuntuotannollisia hyötyjä, niihin liittyviä hyvinvointi- ja terveysvaikutuksia, taloudellisia arvoja sekä metsien käytön sosiaalista ja kulttuurista kestävyyttä. Tutkimusohjelma parantaa luontoyrittäjyyden edellytyksiä sekä tarkastelee edellytyksiä uusille kestäville metsänkäyttömuodoille ja elinkeinotoiminnalle muuttuvassa toimintaympäristössä. Tutkimusohjelma alkoi keväällä 2007 seitsemän hankkeen hankeryhmällä. Ohjelma kokoaa yhteen Metlassa tällä hetkellä melko vähäistä ja hajanaista tutkimustoimintaa ja vastaa eri sidosryhmien keskeisiin tietotarpeisiin.

Tutkimusohjelma toteutetaan yhdessä eri sektoritutkimuslaitosten, yliopistojen, kehittämisorganisaatioiden ja yritysten kanssa. Eri alojen tutkijoiden ja toimijoiden monitieteisellä yhteistyöllä luodaan uusia menetelmiä ja toimintamalleja sekä julkiselle että yksityiselle sektorille. Metsien käyttöön perustuvan elinkeinotoiminnan kehittämisen lähtökohtana on asiakas- ja kysyntälähtöisyys sekä metsien kestävä käyttö. Tutkimustulokset palvelevat esimerkiksi kansallisen metsäohjelman ja alueellisten metsäohjelmien arviointia, kuntia, maakuntia, metsänomistajia, metsätalouden neuvontaorganisaatioita, kansalaisjärjestöjä, matkailun edistämisorganisaatioita, luontoyrittäjyyttä ja tiedeyhteisöjä.

Kirjallisuus

- Ahonen, M. 2006. Suomalainen matkailututkimus – kartoitus Suomen matkailututkimuksen nykytilasta ja sen kehittämiseen liittyvistä näkemyksistä. KTM, MEK ja Matkailun verkostoyliopisto 2/2006.
- Bell, S., Tyrväinen, L., Sievänen, T., Pröbstl, U. & Simpson, M. 2007. Outdoor recreation and nature tourism: trends, conflicts and research needs – a European perspective. Living reviews in landscape research. 34 s. (painossa). <http://landscaperesearch.livingreviews.org>.
- Berg, C., van den Bree, F. van & Cottrell, S. 2004. PAN Parks implementation process: cross cultural comparison – Bieszczady & Slovenski Raj National parks. Julkaisussa: Sievänen, T., Erkkonen, J., Jokimäki, J., Saarinen, J., Tuulentie, S. & Virtanen, E. (toim.). Policies, Methods and Tools for Visitor Management. Proceedings of the Second International Conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas. www.metla.fi. s. 227–234.

- Duim, V.R., van der. 2005. TOURISMSCAPES: An actor-network perspective on sustainable tourism development. Dissertation, Wageningen University. 284 s.
- Eurooppalainen maisemasopimus 2006. www.ymparisto.fi.
- Hall, C.M. 1994. *Tourism and Politics. Policy, Power and Place*. John Wiley & Sons, Chichester. 238 s.
- Hetemäki, L., Harstela, P., Hynynen, J., Ilvesniemi, H. & Uusivuori, J. (toim.). 2006. Suomen metsiin perustuva hyvinvointi 2015. Katsaus Suomen metsäalan kehitykseen ja tulevaisuuden vaihtoehtoihin. Metlan työraportteja 26. 250 s.
- Holden, A. 2005. *Tourism Studies and Social Sciences*. Routledge, London. 228 s.
- Huhtala, A., Horne, P., Ovaskainen, V. & Sievänen, T. 2001. Kansallispuistojen arvo vai virkistyspalveluiden hinta – miten mitata rahassa valtion tuottamia markkinattomia hyötyjä? Summary: The value of national parks or the price of recreation services – How to measure non-market benefits in monetary terms? Julkaisussa: Sievänen, T. (toim.). *Luonnon virkistyskäyttö 2000. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 802*. s. 77–89, 196–197.
- Huhtala, M. 2006. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijöiden rahankäyttö ja sen paikallistaloudelliset vaikutukset. Metlan työraportteja 35. 75 s.
- Hytönen, L.A., Leskinen, P. & Store, R. 2002. A spatial approach to participatory planning in forestry decision making. *Scandinavian Journal of Forest Research* 17: 62–71.
- Järviluoma, J. 2006. Turistin luonto. Tutkimus luonnon merkityksestä matkailun vetovoimatekijänä neljässä Lapin matkailukeskuksessa. Lapin yliopisto, Rovaniemi. *Acta Universitatis Lapponiensis* 96. 214 s.
- Kangas, A., Haapakoski, R. & Tyrväinen, L. 2007. Integrating place-specific social values into forest planning – Case of UPM-Kymmene forests in Hyrynsalmi, Finland. *Silva Fennica. Käsikirjoitus*. 17 s. + liitteet.
- Kansallisen metsäohjelman väliarviointi. Loppuraportti. MMM:n julkaisuja 5/2005.
- Karjalainen, E. 2006. The visual preferences for forest regeneration and field afforestation – four case studies in Finland. University of Helsinki, Faculty of Biosciences. *Dissertationes Forestales* 31. 111 s.
- Koivula, E. & Saastamoinen, O. (toim.). 2005. Näkökulmia luontomatkailuun ja sen tulevaisuuteen. Joensuu yliopisto, metsätieteellinen tiedekunta. Tiedonantoja 165.
- Krippendorf, J. 1987. *The Holiday Makers. Understanding the Impact of Leisure and Travel*. Butterworth-Heinemann Ltd, Oxford. 160 s.
- Landell-Mills, N. 2002. Developing markets for environmental services: an opportunity for promoting equity while securing efficiency? *Phil. Trans. R. Soc. Lond. A* 360: 1817–1825.
- Naskali, A., Hiedanpää, J. & Suvantola, L. 2006. Biologinen monimuotoisuus talouskysymyksenä. *Biodiversitet som en ekonomisk fråga. Biodiversity as an economic issue*. Ympäristöministeriö ja Edita Publishing Oy, Helsinki. *Suomen Ympäristö* 48. 142 s.
- Nousiainen, I. & Tyrväinen, L. 2002. Matkailuyrittäjien näkemys Etelä-Suomen luontomatkailusta. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). *Luonto matkailukohteena: virkistystä ja elämyksiä luonnosta*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866. s. 67–90.
- OECD. 2004. Recommendation of the Council on the use of economic instruments in promoting the conservation and sustainable use of biodiversity. Paris.
- Ovaskainen, V. (toim.). 2001. Metsien markkinattomien hyötyjen taloudellinen arvottaminen. Julkaisussa: Kangas, J. & Kokko A. (toim.). *Metsän eri käyttömuotojen arvottaminen ja yhteensovittaminen*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 800. s. 201–255.
- Reed, P. & Brown, G. 2003. Values suitability analysis: a methodology for identifying and integrating public perceptions of forest ecosystem values in national forest planning. *Journal of environmental planning and management* 46 (5): 643–658.
- Saastamoinen, O., Donner-Amnell, J. & Rantala, T. (toim.). 2006. Näkökulmia metsäalan sosiaaliseen kestäväyyteen ja sen tulevaisuuteen. Joensuu yliopisto, metsätieteellinen tiedekunta. Tiedonantoja 168. 139 s.
- Sievänen, T. (toim.). 2001. Luonnon virkistyskäyttö 2000. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 802. 204 s. + liitteet.

- Silvennoinen, H. & Tyrväinen, L. 2001. Luontomatkailun kysyntä Suomessa ja asiakkaiden ympäristötoiveet. Julkaisussa: Sievänen, T. (toim.). Luonnon virkistyskäyttö 2000. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 802. s. 112–127.
- Smith, V.L. & Brent, M. 2001. Hosts and Guests Revisited: Tourism Issues in the 21st Century. Cognizant Communication Corporation, New York. 462 s.
- Toivonen, A-L., Kettunen, J., Honkanen, A. & Saarinen, J. 2005. Luonto- ja elämysmatkailu – elinkeinon edellytykset. Esiselvitys tutkimusaiheista. Kala- ja riistaraportteja nro 352. 38 s.
- Tyrväinen, L., Silvennoinen, H. & Nousiainen, I. 2002. Luontomatkailusta yritystoimintaa. Tutkimushankkeen loppuraportti 31.5. 2002. Joensuun yliopisto, metsätieteellinen tiedekunta. 74 s.
- & Koivula E. 2006. Luontomatkailua yli maanomistusrajojen. Julkaisussa: Jalonen, R., Hanski, I., Kuuluvainen, T., Nikinmaa, E., Pelkonen, P., Puttonen, P., Raitio, K. & Tahvonen, O. (toim.). Uusi metsäkirja. Gaudeamus. s. 299–303.
- & Uusitalo, J. 2005. Role of Landscape Simulators in Forestry: a Finnish Perspective. Julkaisussa: Bishop, I.D. & Lange, E. (toim.). Visualization in landscape and environmental planning. Spon Press, London. s. 125–132.
- Vatanen, E., Pirkonen, J., Ahonen, A., Hyppönen, M. & Mäenpää, I. 2006. Luonnon käyttöön perustuvien elinkeinon paikallistaloudelliset vaikutukset Inarissa. Metsätieteen aikakauskirja 4/2006: 435–451.
- Ympäristöministeriö 2002. Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi. Suomen Ympäristö 535. 48 s.